

FERHAD

(فرهاد)

Divan edebiyatı ile
Türk halk edebiyatında
meşhur bir aşk
hikâyesinin kahramanı.

İlk defa Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrin* adlı mesnevisinde yer almıştır. Burada, Şîrin'e karşı olan aşkı dolayısıyla onu elde etmeye çalışan İran Hükümdarı Hüsrev'in kendisini ortadan kaldırmak istediği rakibi durumundadır. Nizâmî'den itibaren bu aşk hikâyesini işleyen eserlerde Ferhad daima su yolları yapmakla ünlü bir mühendis-mimar veya ressam hüviyetindedir. Hüsrev ile Şîrin'den farklı olarak Ferhad'ın tarihî ve gerçek kişiliği meçhuldür. Milliyeti ve mensup olduğu sosyal tabaka çeşitli mesnevi müelliflerince farklı gösterilen Ferhad'ın esas vasfı sevdiği Şîrin'in aşkı ile dağları delmesidir (daha geniş bilgi için bk. HÜSREV ve ŞİRİN).

Ferhad başlı başına bir mazmun teşkil ettiği divan şiirinde, sevgilisine kavuşma uğrunda gerçekleşmesi imkânsız görünen işleri göze alan, fakat aşkının derin ıstırapı içinde vuslata eremeden ölen âşğın sembolü olmuştur. İsmi, sevgilisi Şîrin'in yanı sıra çok defa eski edebiyatın büyük aşk hikâyelerinin Mecnun ve Vâmik gibi meşhur kahramanları ile olduğu kadar *Hüsrev ü Şîrin* mesnevisinin diğer şahısları ile birlikte tenâsüp sanatı yapılarak zikredilir. Şîrin, Hüsrev, Bîsütün dağı ve mesnevideki şebdiz ile gülgün adlı atlarla birlikte anılan Ferhad tenâsüp sanatından başka aynı çerçevede içinde telmih, tevriye, irsâl-i mesel sanatlarına da konu olur.

Onunla beraber ele alınan bir diğer unsur da lâledir. Lâle, Bîsütün'da Ferhad'ın dökülen kanı veya tutuşmuş ateşi şeklinde tasavvur edilir. Bîsütün ile de hep Ferhad kastedilir. Bîsütün dağından bahsedilmesi Ferhad'ın onu yarmak yolunda giriştiği macera dolayısıdır. "Bîsütün-ı mihnet, Bîsütün-ı derd, kûh-i gam, kûhsâr, kayabaşı, derbend-i mihnet" sözleri bu münasebeti ifade eder. Ferhad'ın dağı delmek için kullandığı külünk de (kazma) onun macerasıyla ilgili olarak yapılagelen tenâsüp ve telmih sanatlarının diğer bir unsurudur. Şîrin'in bulunduğu yere uzaktaki otlaklarda mevcut sürülerinden süt akıtmak için açtığı kanal sebebiyle "bennâ-yı çeşme-i şîr", Şîrin'e kavuşabilmek emeliyle Bîsü-

tun dağınyı yarıp delmesi yönünden de "kûh-ken" diye anılır.

Ferhad bundan başka, kahramanı olduğu halk hikâyesinin çeşitli motifleriyle halk şiirinde söz konusu edildiği gibi çağdaş sanat ve edebiyatımızda da bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir (bk. FERHAD ve ŞİRİN).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 67; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 75; Gönül Alpay, *Ali Şîr Nevât-Ferhad u Şîrin (İnceleme-Metin)*, Ankara 1975; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i*, İstanbul 1980; a.m.f., "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhad ü Şîrin Hikâyesi", *TDED*, IX (1959), s. 65-88; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, Ankara 1987, s. 134-136, 324-325; a.m.f., "Necati Bey, Ahmed Paşa, Hayâlî Bey ve Nev'î Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *TKA*, XXV/1 (1987), s. 147, 149, 169; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 322-324; Fevziye Abdullah, "Ferhad ile Şîrin", *İA*, IV, 565-566; "Ferhad", *TDEA*, III, 194; Abdullah Uçman – Sabri Koz, "Ferhad ile Şîrin", a.e., III, 194-197.

CEMAL KURNAZ

FERHAD PAŞA

(ö. 1004/1595)

Osmanlı vezîriâzamı.

Arnavut asıllıdır. Devşirildikten sonra Enderun'da yetiştirildi ve kapıcıbaşılık göreviyle saraydan çıktı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına doğru hükümdarın takdirini kazanarak yakın adamları arasına girdi. Padişahın Sigetvar'da ölümü üzerine de naaşı onun nezâretinde İstanbul'a getirildi. Daha sonra mirâhurluk görevinde bulundu ve 1 Safer 990'da (25 Şubat 1582) yeniçeri ağası oldu. Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) sünnet düğünü şenlikleri sırasında celep sipahilerle yeniçeriler arasında çıkan kavga dolayısıyla Sadrazam Sinan Paşa'nın tesiriyle görevinden alındı. Bir müddet sonra Sinan Paşa'nın sadâretten azli ve Rumeli Beylerbeyi İbrâhim Paşa'nın kubbe veziri olması üzerine Rumeli beylerbeyiliğine getirildi, ardından da Sadrazam Siyavuş Paşa'nın teklifiyle dördüncü vezir olarak İran seferine serdar tayin edildi (3 Zilhicce 990/29 Aralık 1582). Ferhad Paşa'nın İran seferi başarılı geçmiş, İstanbul'a döndükten sonra serdarlık Özdemiroğlu Osman Paşa'ya verilmiş, bir süre sonra onun ölümü üzerine Ferhad Paşa ikinci defa serdar olmuştur (Ocak 1586). Bu ikinci serdarlığı

sırasında yine başarılı faaliyetlerde bulundu, Tebriz'i merkez yaparak Gence'yi aldı. Daha sonra Şah I. Abbas ile barış görüşmelerinde bulundu ve Safevî elçilik heyetiyle İstanbul'a dönerek 1590 Osmanlı-Safevî anlaşmasının yapılmasında rol oynadı. Bunun üzerine 10 Şevval 999'da (1 Ağustos 1591) Sinan Paşa'nın yerine vezîriâzam oldu. Ancak başta Sinan Paşa olmak üzere kendisini çekemeyenlerin devamlı şekilde aleyhinde faaliyetlerde bulunmaları sonucu, Erzurum'daki olayları bahane edip saraya yürüyen yeniçerilerin çıkardığı karışıklıklar sırasında görevden azledilerek (21 Cemâziyelâhir 1000 / 4 Nisan 1592) tekrar ikinci vezirliğe indirildi. Ayrıca serdarlığı dönemine ait hesapları teftiş etmek üzere bir heyet teşkil edildiyse de sadrazamların teftişi geleneğe aykırı bulunarak bundan vazgeçildi (Selânikî, s. 268-269).

1595'te III. Mehmed'in tahta çıkması ve Vezîriâzam Sinan Paşa'nın Avusturya cephesindeki serdarlığı sırasında sadâret kaymakamı olarak İstanbul'da bulunan Ferhad Paşa (Ağustos 1593) bu görevinde önemli hizmetlerde bulundu. Sinan Paşa'nın cephedeki başarısızlıkları sebebiyle azli üzerine de ikinci defa sadrazamlığa ve serdarlığa getirildi (6 Cemâziyelâhir 1003 / 16 Şubat 1595). Fakat Malkara'da çiftliğinde oturmaya mecbur edilen Sinan Paşa bu azli bir türlü hazmedemeyerek rakibi Ferhad Paşa aleyhine yoğun bir yıpratma faaliyetine girişti. Bir kısmı kendi adamı olan bazı kuloğulları ve sipahilerin İstanbul'da Ferhad Paşa aleyhine huzursuzluk çıkarılmalarını sağlayıp onu gözden düşürmeye çalıştı. Ancak bu sırada Eflak serhadine hareket etmek üzere olan Ferhad Paşa, bütün bunların Sinan Paşa'nın tahrikiyle olduğuna III. Mehmed'i ikna ettiği gibi onun gözlerine mil çekilerek cezalandırılması konusunda bir hüküm de aldı. Fakat adamları büyük bir fitneye sebep olacağı gerekçesiyle vezîriâzamı bundan vazgeçirdiler. Ferhad Paşa Eflak seferine çıkıp sınır boylarında faaliyetlerde bulunurken İstanbul yakınındaki Sinan Paşa'nın kışkırtmalarıyla dört ay on dokuz gün süren ikinci sadâretinden azledildi (7 Temmuz 1595). Mührü teslim almak ve aynı zamanda idam kararını yerine getirmekle görevli kapıcılar kethüdâsının gelişinden iki gün önce azledildiğini haber alınca Ferhad Paşa mühr-i hümayunu Satırcı Mehmed Paşa'ya teslim ederek süratle İstanbul'a gidip Met-